

УДК 343.21

Іван Литвин,

докт. юрид. наук, доцент, директор
ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного та муніципального управління
Класичного приватного університету»

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ВІД ДЕЯКИХ СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена дослідженню проблеми відмежування залишення в небезпеці (ст. 135 Кримінального кодексу України) від деяких суміжних складів злочинів. Проаналізовано об'єктивні й суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених ст. ст. 117, 135, 137 і 139 Кримінального кодексу України, здійснено їх порівняльний аналіз і розмежування.

Ключові слова: залишення в небезпеці, новонароджена дитина, дитина, неналежне виконання професійних або службових обов'язків, відмежування злочинів.

Постановка проблеми. Кваліфікація злочину є найскладнішим видом правозастосування, адже вимагає врахування не лише значної кількості конкретних обставин учинення суспільно небезпечного діяння, а й досконалого знання кримінального законодавства, матеріалів слідчо-прокурорської і судової практики. Правильна кваліфікація злочину має величезне значення, у зв'язку з цим з метою уникнення помилок у кваліфікації злочину на практиці, необхідно чітко встановлювати всі ознаки складу злочину, а також ураховувати всі обставини вчинення злочину, навіть незначні.

В умовах значних економічних, соціальних, політичних змін, які відбуваються сьогодні в нашій державі на шляху до Євроінтеграції, створення нормального, розвиненого суспільства неможливе без піклування про громадян, які з різних причин позбавлені можливості піклуватися про себе самостійно. А тому проблема захисту прав малолітніх дітей, осіб похилого віку, інвалідів або будь-яких інших осіб, які належать до категорії безпорадних, є однією з основних і потребує першочергового вирішення.

Різні аспекти кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці досліджували такі вчені, як В.В. Бабаніна, І.І. Горелик, О.С. Горелик, Т.В. Кіріпченко, В.Б. Малінін, В.А. Мисливий, П.І. Орлов, О.Л. Тимчук, Є.В. Топильський, М.І. Хавронюк, Н.М. Ярмиш. Їхні наукові праці мають надзвичайну цінність для розвитку окремих положень проблеми залишення в небезпеці, проте на тепер деякі питання щодо тлумачення змісту окремих ознак складу злочину, передбаченого ст. 135 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а також критерії його відмежування від суміжних складів злочинів залишаються нез'ясованими.

Метою статті є дослідження кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за залишення в небезпеці (ст. 135 КК України), а також подальше її відмежування від деяких суміжних складів злочинів, які містять чинне кримінальне законодавство (передбачених ст. ст. 117, 137 і 139 КК України).

Виклад основного матеріалу. Стаття 135 КК України міститься в розділі II Особливої частини КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи» й передбачає відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані та позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу й мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого у небезпечний для життя стан [1].

Розділ II «Злочини проти життя та здоров'я» Особливої частини КК України містить ст. 137, яка встановлює відповідальність за невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя і здоров'я неповнолітніх унаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого. Одразу ж варто відзначити, що ця норма є порівняно новою – введена до КК України в 2001 році, встановлює відповідальність за діяння, які за КК 1960 року підлягали кваліфікації за ст. 111 «Залишення в небезпеці», ст. 167 «Халатність» або за іншими статтями. У зв'язку з цим, у теорії та практиці виникають проблеми відмежування залишення в небезпеці від складу злочину, передбаченого ст. 137 КК України. Розглянемо ці складі злочинів з метою виявлення ознак, які їх відрізняють [1].

Обидві норми розташовані в розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України. А тому вони мають спільний родовий об'єкт – життя і здоров'я особи. Однак ці складі злочинів мають різний безпосередній об'єкт. Безпосередній об'єкт залишення в небезпеці збігається з родовим, тобто ним є життя і здоров'я особи. До безпосереднього об'єкта неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя а здоров'я дітей потрібно зараховувати лише життя і здоров'я дитини (неповнолітнього). Окрім життя і здоров'я, до об'єктів, передбачених ст. 137, належать також нормальний фізичний,

психічний і моральний розвиток дитини, адже працівниками освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, які забезпечують фізичний, психічний, моральний, духовний і соціальний розвиток дитини (вони є суб'єктами цього виду злочину), завдається шкода потерпілому, внаслідок неналежного виконання ними своїх професійних чи службових обов'язків.

Залишення в небезпеці та неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей відрізняються також за об'єктивною стороною. При залишенні в небезпеці обов'язки щодо спасіння життя і здоров'я особи не виконуються в умовах безпосередньої загрози завдання шкоди цим правоохоронюваним цінностям. У разі неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей мова йде про небезпеку, поява якої перенесена в майбутнє й має можливий (імовірний) характер [2, с. 114].

Крім цього, ці злочини відрізняються за моментом їх закінчення. Так, залишення в небезпеці вважається закінченим із моменту залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незалежно від того, запобігла б чи ні ця допомога можливий смерті чи іншим тяжким наслідкам. Форма діяння – бездіяльність. Неналежне ж виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей уважається закінченим із моменту настання передбачених ст. 137 суспільно небезпечних наслідків, діяння може бути вчинене як у формі дії, так і у формі бездіяльності. Отже, в першому випадку маємо злочин із формальним складом, а в другому – з матеріальним.

Аналізовані склади злочинів відрізняються й за характером обов'язків, які не виконують чи неналежно виконують винні особи. Обов'язки, передбачені ст. 137 КК України, належать до професійних або службових. Ці обов'язки покладені на них у силу законів чи підзаконних нормативних актів (правила, інструкції, положення), а також певних правил поведінки, які склалися в суспільстві, а тому, не виконуючи їх або виконуючи неналежним чином, особа нехтує встановленими в суспільстві правилами та законами, моральними принципами, тим більше щодо неповнолітніх.

Так, за ч. 2 ст. 137 КК України була засуджена вихователь психоневрологічного санаторію, яка під час прогулянки недогляділа за неповнолітнім хлопчиком, унаслідок чого він заліз на дерево й упав, отримавши тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження [3]. У цьому випадку до тяжких наслідків у вигляді спричинення дитині тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень призвів той факт, що вихователь неналежним чином виконувала свої функціональні обов'язки, передбачені положенням про вихователів. Відповідно до цього положення, вихователь повинен уважно та з піклуванням ставитися до кожної дитини, а також несе відповідальність за збереження життя і здоров'я дітей під час роботи з ними.

У разі невиконання обов'язків із надання допомоги особі, яка знаходиться в небезпечному для життя стані, обов'язок надати допомогу має більш широкий спектр і може бути обумовлений,

крім зайняття певної посади чи професії, родинними зв'язками, договірними взаємними відносинами або небезпечним діянням винної особи, що передує [2, с. 114]. Так, наприклад, мати місячної дитини, яка відмовляється годувати немовля, буде нести кримінальну відповідальність за ст. 135 КК України (залишення в небезпеці), адже вона не годує немовля й цим самим ставить його в небезпечний для життя стан.

Із суб'єктивного боку відмінність цих злочинів полягає в різній формі вини щодо діяння та наслідків цих складів злочинів. Залишення в небезпеці характеризується умислом щодо діяння цю умисною або необережною формою вини щодо суспільно небезпечних наслідків, а неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей характеризується умисною або необережною формою вини щодо діяння й завжди необережністю щодо наслідків.

Злочини, передбачені ст. ст. 135 і 137 КК України, відрізняються також за суб'єктом злочину. Так, суб'єктом залишення в небезпеці є особа, яка зобов'язана піклуватися про залишеного без допомоги або яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан. Суб'єктом же неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей є особа, на яку у зв'язку з виконанням нею певної роботи чи зайняттям певної посади покладаються обов'язки щодо охорони життя і здоров'я неповнолітніх, у тому числі й обов'язки щодо контролю виконання таких обов'язків іншими особами. Але й у першому, і в другому випадках суб'єкт спеціальний.

Також варто відзначити, що потерпілим у разі залишення в небезпеці може бути будь-яка особа, не лише дитина, тоді як у разі неналежного виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей – лише дитина (неповнолітній).

Для відмежування злочинів, передбачених ч. 3 ст. 135 і ст. 117 КК України, варто звертати увагу на об'єктивні (об'єкт, об'єктивна сторона) та суб'єктивні (суб'єкт, суб'єктивна сторона) ознаки складу злочину. Необхідно зазначити, що ст. 117 КК України передбачає настання наслідків, а саме смерті новонародженої дитини. Схоже положення має й ст. 135 КК України, однак воно міститься в ч. 3 вказаної статті й, окрім смерті, передбачає інші тяжкі наслідки (доведення до самогубства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень тощо) [1].

Під час розгляду об'єкта вищезазначених злочинних діянь стає зрозумілим, що одним із критеріїв відмежування цих злочинів є об'єкт посягання. Так, у разі вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини об'єктом злочину є життя новонародженої дитини, а в разі залишення своєї дитини матір'ю, яка не перебуває в обумовленому пологамі стані, ним є не лише життя, а й здоров'я новонародженої дитини. Ще однією ознакою, яка характеризує суспільно небезпечні діяння, передбачені ч. ч. 2, 3 ст. 135 КК України і ст. 117 КК України, є потерпілий, яким у цьому випадку є новонароджена дитина.

Під час дослідження об'єктивної сторони обох злочинів необхідно встановити відмінності

її ознак у кожному зі злочинів. Так, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 117 КК України, складається з діяння, що посягає на життя новонародженої дитини й може виявлятися як у формі дії, так і у формі бездіяльності; наслідку, що характеризується настанням смерті потерпілого; причинного зв'язку між діянням і наслідком.

Як уже зазначалося вище, злочин, передбачений ст. 117 КК України, може бути вчинений як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. У цьому випадку дія може виявлятися у вигляді безпосереднього або опосередкованого впливу матері на організм своєї новонародженої дитини (застосування фізичної сили або вплив через чинники зовнішнього середовища). Бездіяльність стосовно вищевказаного діяння може виявлятися у вигляді пасивного поведінки, тобто невчинення матір'ю стосовно своєї новонародженої дитини дій, які вона зобов'язана була вчинити з метою відвернення смерті дитини та могла й мала такі дії вчинити. Також варто звернути увагу на час учинення злочину, яким є або час пологів, або відразу після них.

Що ж стосується об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 135 КК України, то вона містить ті самі ознаки, що й склад злочину, передбачений ст. 117 КК України, однак має одну відмінність: указане діяння може бути вчинене лише шляхом бездіяльності, що спрямована на залишення матір'ю в небезпечному для життя стані новонародженої дитини. Тобто в цьому випадку новонароджена дитина опинилася в небезпечному для життя і здоров'я стані внаслідок ненадання їй допомоги матір'ю, яка зобов'язана була піклуватися про цю дитину.

Суб'єктивна сторона залишення матір'ю в небезпечному для життя стані своєї новонародженої дитини характеризується змішаною (складною) формою вини, а саме умислом щодо діяння й необережністю щодо наслідків. Отже, умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини потрібно відрізнити від завідомого залишення в небезпечному для життя стані матір'ю своєї новонародженої дитини за вольовим моментом, який у першому випадку виявляється у формі умислу стосовно настання смерті дитини, в другому випадку – у формі необережності щодо вказаних наслідків.

Що стосується ч. 2 ст. 135 КК України, то ця норма передбачає обов'язок матері піклуватися про свою новонароджену дитину. Такий обов'язок виникає не лише із сімейних правовідносин, а передбачений й іншими нормативно-правовими актами. Однією з умов настання кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці є наявність можливості надати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Якщо мати новонародженої дитини не може надати їй допомогу внаслідок дії непереборної сили або сама перебуває в безпорадному стані тощо, до кримінальної відповідальності мати не притягується.

Порівнюючи ступінь суспільної небезпеки завідомого залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини й убивство

матір'ю своєї новонародженої дитини, вважаємо, що залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини, що спричинило смерть, є більш тяжким злочином, ніж убивство матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо мати перебувала в обумовленому пологами стані. Цей висновок впливає з аналізу санкцій указаних норм, оскільки ч. 3 ст. 135 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 8 років, а за злочин, передбачений ст. 117 КК України, максимальне покарання може бути призначено у вигляді позбавлення волі строком до 5 років [1].

З метою вирішення проблеми кваліфікації та відмежування залишення в небезпеці від суміжних складів злочинів, передбачених ст. ст. 137 і 117 КК України, варто виходити з такого: ст. 135 – залишення в небезпеці – є нормою загальною щодо ст. 137, а тому завідоме залишення дитини без допомоги особою, на яку покладені професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя і здоров'я дітей, унаслідок недбалого або несумлінного ставлення до цих обов'язків, якщо це спричинило шкоду здоров'ю потерпілого, тягне відповідальність за ст. 137 КК України. Тобто в цьому випадку кваліфікація здійснюється за спеціальною нормою й додатковою кваліфікації за загальною нормою (ст. 135 КК України) не потребує.

Злочини, встановлені ст. 117 і ч. ч. 2, 3 ст. 135 КК України, розмежовуються між собою за об'єктом посягання, яким у першому випадку є лише життя новонародженої дитини, а в другому – її життя і здоров'я; за ознаками об'єктивної сторони (у разі вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини суспільно небезпечне діяння представлене у формі як дії, так і бездіяльності, а в разі залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини – лише у вигляді бездіяльності); за ознаками суб'єктивної сторони – злочин, передбачений ст. 117 КК України, характеризується умисною формою вини, а злочин, передбачений ч. ч. 2 та 3 ст. 135 КК України, – змішаною формою вини; за суб'єктом злочину, яким в обох випадках є мати новонародженої дитини, однак ст. 117 КК України передбачає наявність обумовленого пологами стану, а ч. 2 ст. 135 КК України, навпаки, передбачає його відсутність.

У процесі діяльності слідчих органів виникає питання про кваліфікацію діяння медичного працівника, який не надав без поважних причин допомоги хворому, котрий перебував у небезпечному для життя стані у зв'язку з хворобою, проте який був зобов'язаний надати таку допомогу, якщо йому завідомо було відомо про можливість настання тяжких наслідків для хворого. У таких випадках на перший погляд дії винного варто кваліфікувати за ч. 1 або ч. 2 ст. 139 КК України, а не за відповідною частиною ст. 135 КК України. Така кваліфікація може бути пояснена тим, що ст. 139 КК України є спеціальною нормою щодо ст. 135 КК України, оскільки в ній указано на спеціальний суб'єкт злочину – медичного працівника.

Під час відмежування злочинів, передбачених ст. ст. 135 і 139 КК України, необхідно

особливу увагу звертати на суб'єкт злочинного посягання, яким в обох випадках є спеціальний суб'єкт. Однак при залишенні в небезпеці таким спеціальним суб'єктом є фізична осудна особа, яка на момент учинення злочину досягла 16 років і на яку покладені обов'язки піклуватися про потерпілого або яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан; суб'єктом злочину, передбаченого ст. 139 КК України, може бути медичний чи фармацевтичний працівник незалежно від його освітньо-кваліфікаційного рівня [1]. Ним, наприклад, може бути фельдшер, фармацевт, лікар, медсестра, в тому числі й особи, яким надана ліцензія на зайняття індивідуальною підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я [4, с. 94].

Об'єктивна сторона вказаних злочинів подібна, хоча й має деякі розбіжності. Зокрема, у ст. 139 КК України не йде мова про небезпечний для життя стан хворого, на відміну від ст. 135 КК України, в якій небезпечний для життя стан є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Отже, діяння медичного працівника, який зобов'язаний надати допомогу хворому, котрий перебував у небезпечному для життя стані, обумовленому хворобою, однак без поважних причин не надав її, потрібно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 139 КК України, а не за ст. 135 КК України. Це пояснюється тим, що ст. 139 є спеціальною нормою щодо ст. 135 КК України, а в разі конкуренції загальної і спеціальної норм завжди застосовується спеціальна.

Висновки

У ході дослідження встановлено, що з метою здійснення правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 135 КК України, його потрібно відмежовувати від суміжних складів злочинів, які містить чинне кримінальне законодавство України. У межах дослідження відмежовано залишення в небезпеці від умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України), неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей (ст. 137 КК України) та ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України).

Стаття 135 КК України є нормою загальною щодо ст. 137, а тому завідоме залишення дитини без допомоги особою, на яку покладені професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя і здоров'я дітей, унаслідок недбалого або несумлінного ставлення до цих обов'язків, якщо це спричинило шкоду здоров'ю потерпілого, необхідно кваліфікувати за ст. 137, а не за ст. 135 КК України. Тобто в цьому випадку кваліфікація здійснюється за спеціальною нормою й додаткової кваліфікації за загальною нормою (ст. 135 КК України) не потребує.

Злочини, передбачені ст. 117 і ч. 2, 3 ст. 135 КК України, розмежовуються між собою за об'єктом посягання, яким у першому випадку є лише життя новонародженої дитини, а в другому – її життя і здоров'я; за ознаками об'єктивної сторони (у разі вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини суспільно небезпечне діяння представлене у формі як дії, так і бездіяльності, а в разі залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини – лише у вигляді бездіяльності); за ознаками суб'єктивної сторони – злочин, передбачений ст. 117 КК України, характеризується умисною формою вини, а злочин, установлений ч. 2 і 3 ст. 135 КК України, – змішаною формою вини; за суб'єктом злочину, яким в обох випадках є мати новонародженої дитини, однак ст. 117 КК України передбачає наявність обумовленого положом ст. 135 КК України, а ч. 2 ст. 135 КК України, навпаки, передбачає його відсутність.

Стаття 139 КК України є спеціальною нормою щодо ст. 135 КК України. Під час відмежування цих складів передусім потрібно виходити з ознак суб'єкта злочину, яким в обох випадках є спеціальний суб'єкт. Однак у випадку ст. 139 КК України ним може бути лише медичний чи фармацевтичний працівник. Також існують певні розбіжності в об'єктивній стороні та особі потерпілого (у ст. 139 КК України не йде мова про небезпечний для життя стан хворого, на відміну від ст. 135 КК України, в якій небезпечний для життя стан є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину). Потерпілою особою від суспільно небезпечного діяння, встановленого ст. 139 КК України, є лише хворий, диспозиція ст. 135 КК України передбачає більш широкий перелік потерпілих осіб (будь-яка особа, яка знаходиться в безпорадному стані, у тому числі й хворий).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Заславская М.Г. Отграничение ненадлежащего выполнения обязанностей по охране жизни и здоровья детей от оставления в опасности / М.Г. Заславская // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України ім. 10-річчя незалежності України. – 2002. – Спецвип. – Ч. 1 : Нове крим. та крим.-процес. законодавство та завдання юрид. підготовки кадрів ОВС. – С. 112–115.
3. Кримінальна справа № 1-923/05, 2005 р. // Архів Комінтернівського районного суду міста Харкова.
4. Кримінальний кодекс України : [науково-практичний коментар] : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-е вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 1040 с.

Статья посвящена исследованию проблемы разграничения оставления в опасности (ст. 135 Уголовного кодекса Украины) от некоторых смежных составов преступлений. Осуществлен анализ объективных и субъективных признаков составов преступлений, предусмотренных ст. ст. 117, 135, 137 и 139 Уголовного кодекса Украины, произведен их сравнительный анализ и разграничение.

Ключевые слова: оставление в опасности, новорожденный ребенок, ребенок, ненадлежащее выполнение профессиональных или служебных обязанностей, разграничение преступлений.

The article investigates the problem of delimitation of abandonment in danger (art. 135 of the Criminal Code of Ukraine) from certain related offenses. The author analyzes the objective and subjective elements of a crime under Art. 117, Art. 135, Art. 117, Art. 137 and Art. 139 CC of Ukraine, made a comparative analysis and distinction.

Key words: police, interaction, crime prevention, combating crime, public authorities, local governments, public, people.

